

A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TÖRTÉNETÉNEK FORRÁSAI

Nagy László

PhD-hallgató,
ELTE Bölcsészettudományi Kar
lacio625@gmail.com

A Magyar Történelmi Társulat fennállásának 140 éves évfordulója az esemény méltó megünneplése mellett számvetésre is késztet bennünket, hogy feltárjuk e jelentős hagyományokkal rendelkező intézmény múltját. Nem felejthetjük el, hamarosan közeledik a 150. évforduló, és erre az alkalomra nagyon időszerű lenne egy modern, szintetikus társulat-történet megírása a történettudomány legújabb módszerei alapján, amelyet a társulat egyik alapvető feladatának is tekint. A legutóbbi, a társulat történetét összefoglaló munka 1918-ban látott napvilágot: Lukinich Imre *A Magyar Történelmi Társulat története 1867–1917* című művében az intézmény működésének első ötven évét foglalja össze. (Lukinich, 1918) A társulat megalakításának előzményeit és kezdeti időszakát a modern történettudomány eszközeivel R. Várkonyi Ágnes tárta fel 1960-ben napvilágot látott *Thaly Kálmán és történetírása* című munkájában. (R. Várkonyi, 1967) Lukinich Imre könyve után szintén ötven év telt el, míg a *Századok* 1967-es centenáriumi számában több, a társulat történetéről szóló tanulmány megjelent. (Glatz, 1967a, 233–267.; Glatz, 1967b, 665–687.; Ember, 1967, 1140–1169.; H. Balázs, 1967, 1169–1173.; Incze, 1967,

1174–1176.; Kosáry, 1967, 1177–1180.; Sinkovics, 1967, 1180–1185.; R. Várkonyi, 1967, 1185–1189.; Spira, 1967, 1190.) Szintézisteremtő mű azonban sem ekkor, sem később nem született. Pedig feltétlenül szükség lett volna erre, hiszen a társulat története mindig szinkronban haladt a magyar történelemmel, és egy adott kor társadalmi-kulturális-ideológiai struktúrája mindig rányomta bélyegét a társulat működésére is. Egy szintetikus társulat-történetnek a történelmi korszakok és a Társulat kölcsönhatását kell vizsgálnia. Fel kell tennie a kérdést, mekkora súlya, jelentősége volt a társulatnak a különböző időszakokban, milyen felkéréseket kapott, bevonták-e az állami reprezentációba, vagy „csak” a tudományos háttértevékenység ellátására szakosodott. Meg kell néznie, milyen szerepet játszott a társulat a tudományban, a tudománypolitikában, az oktatásban, a népnevelésben. Vizsgáltnia kell, mekkora támogatást kapott a kormányzatoktól, és a tagdíjak milyen szerepet játszottak az intézmény fenntartásában.

A társulat forrásanyaga sajnos rendkívül egyenetlen. Gyakorlatilag csak a társulat központi folyóiratából, a *Századokból* kaphatunk átfogó képet a fennállás teljes időszakáról. A korai szakaszra Lukinich Imre könyve ad

támponokat. A társulat történetének levéltári dokumentációja 1949-ben kezdődik. A korábbi levéltári anyag állítólag az 1956-os tűzvész során a Magyar Országos Levéltárban elégett. Jelenleg a Magyar Országos Levéltár P1500-as jelzet alatt őrzi a társulatra vonatkozó dokumentumokat. Ennek időintervalluma a rendszerváltásig tartó negyven évet öleli fel. A 44 csomó nagy része tudományos kutatás céljából érdemben felhasználható. A 6–26. doboz a társulat történetét tartalmazza kronologikus, év szerinti bontásban 1949-től 1989-ig. A 27. doboz 8. tétele a Tanári Tagozat levelezését, a 28. doboz a vidéki csoportokkal folytatott levelezést, a 29. doboz a közgyűlések iratait foglalja magába. A 36–37. doboz az ország összes történelemtanáráról készített névjegyzéket és kimutatást őrzi. Az Országos Levéltár forrásegyüttesét szervesen kiegészíti a társulat szobájában található, eddig még nem rendszerezett anyag, itt 1976-tól egészen 2007-ig négy szekrényben lelhetők fel a dokumentumok. Az első szekrényben a társulat alapszabálya mellett a megyei csoportok és a szekciók anyaga található az 1970-es évek közepétől az 1990-es évek közepéig. A második szekrény az Üzemtörténeti Szekció dokumentumait és Rozsnyói Ágnes személyes anyagát tartalmazza. A harmadik szekrényben a szekciók és a vidéki csoportok (megyéenkénti bontásban) tevékenységének dokumentációja az 1990-es évek második feléből és az elnöki, titkári, igazgatóválasztmányi ülések és közgyűlések részletes anyaga kapott helyett. Itt is akadnak kisebb részben különféle rendezvényekről, előadásokról, konferenciákról dokumentumok, amelyek teljesen megtöltik a negyedik szekrényt.

A társulat működéséről, elszórvá a különböző levéltárakban, forrásanyag is található. Lukinich Imre az intézmény első ötven évé-

nek megírásához (Lukinich, 1918) a Magyar Országos Levéltár anyagai közül a Thaly család levéltárára és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Mikó és Ráday család levéltárára támaszkodott. Munkájához a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából Ráth Károly levelezését és az MTA Történelmi Bizottmány jegyzőkönyveit, illetve az Esztergomi Prímási Levéltár Ipolyi Levéltárát, valamint az Országos Széchényi Könyvtár Levelestárának anyagait is felhasználta. R. Várkonyi Ágnes ezen dokumentumok tükrében dolgozta fel részletesen a társulat hőskorát.

A tudományos intézmény Horthy-korszakbeli politikai szerepvállalásához a Magyar Országos Levéltárban található Hóman Bálint-hagyaték nyújt értékes adalékokat. A horthysta kormánypárt, a Magyar Élet Pártja országos elnöke 1944. január 13-án hivatalos levelet intézett Hómanhoz, amelyben arra kérte, a társulat lépjen fel a szlovák és szerb propaganda ellen, a magyarokról terjesztett valótlan és túlzó állítások ellen: „Teljesen megértem, hogy egy tudományos intézetnek más feladatai vannak, mint a propagandát intéző szervezetnek, de úgy hiszem, hogy vannak közös érdekek, célok és feladatok is, így például közös érdek az, hogy a külföld informálásánál és a békeszerződés előkészítésénél minél alkalmasabb és alaposabb anyag álljon rendelkezésre.” Hangsúlyozta, „élet-halál kérdéstről van szó magyar szempontból”, ezért „propagandánk rászorul a tudományos támogatásra”. Hóman támogatásáról biztosította a pártvezetőt, és kifejtette: „semmi akadálya nincs, hogy e vonalon tudósok propaganda-szervekkel együtt dolgozzanak”. A kultúrpolitikus jelezte, tizenöt–húsz képviselőt meg is hívna az 1944. február 9-én vagy 10-én, a Teleki Intézetben tartandó érdemi megbeszélésre (MOL P 955).

Az Országos Levéltár dokumentumai közül Andics Erzsébet miniszterhelyettesi anyagában is fellelhetők a társulatra vonatkozó iratok, főleg az 1950-es évek tankönyvtájról.

A levéltári anyagokat többféle szempontból lehet csoportosítani. A feldolgozott anyagok jellegzetes, nagyobb tematikus egységben kristályosodnak ki, amelyek közül jelen tanulmányomban a társulat öt domináns tevékenységi körét emelném ki: 1. A társulat életéhez, működéséhez kapcsolódó iratok: gyűlések, pályázatok, könyvkiadás stb.; 2. Előadások, konferenciák, vidéki előadások, vándorgyűlések; 3. Tanári Tagozat; 4. Szekciók, vidéki csoportok; 5. Külföldi kapcsolatok.

Az alábbiakban arra keresek választ, mennyire voltak meghatározóak ezek a tevékenységi körök az egyes időszakokban.

1. A társulat életéhez, működéséhez kapcsolódó iratok

A társulat életének mindenkor meghatározó eseményei az éves közgyűlések. Az 1950. február 9-i közgyűlés az első, amelynek dokumentációja megtalálható az Országos Levéltár anyagában, Andics Erzsébet elnöki megnyitójának szövegével (MOL P 1500). Az első, részletesen dokumentált tisztújító közgyűlés 1958. december 2-án volt. Itt már szerepel a meghívottak listája, továbbá az is, kiket javasolnak a társulat vezetőségi tagjainak. A közgyűlési beszédek is olvashatók, középpontban Elekes Lajos főtitkári beszámolójával, melyben kiemelten beszélt 1956-nak a társulatra gyakorolt hatásáról is (MOL P 1500).

Az Országos Levéltár anyagában is szép számmal helyet kapnak az elnöki, titkári és igazgató-választmányi ülések dokumentumai, de ezek részletes rekonstruálására az MTT épületében található anyag a legalkalmasabb.

Az igazgató-választmányi (1975. február 12-től 2007. szeptember 28-ig), elnöki (1976. december 16-tól 2000. március 23-ig) ülések mindegyikének külön dossziéja van, és az 1990-es évek második felétől tartott közgyűlések (1995. május 20., 1999. május 8., 2000. szeptember 24. Székesfehérváron, 2001. április 12. Budapesten, 2003. május 24., 2004. március 26. Gyöngyösön, 2005. április 16., 2006. június 24. 2007) anyaga is itt található.

Feltétlenül ki kell emelni az éves, féléves vagy egyéb időszakokra vonatkozó beszámolókat, de számos, több évet átfogó jelentés is született. A két szakosztály: az üzemtörténeti és a helytörténeti; az egy tagozat: a Tanári, az öt vidéki csoport: a pécsi, a miskolci, a győri, a szegedi és a székesfehérvári – üléseinek részletes eseménynaptárát is tartalmazza a dokumentum. A beszámolók mellett hasonló fontosságúak a tervek, a társulatra vonatkozó tervezetek is. A társulat által kiírt pályázatok is kellően dokumentáltak. A társulat éves működésének egyik kiemelkedő eseménye a Károlyi Mihály-díj kiosztása volt, amelyet fiatal történészeknek ítéltek oda. A 14. dobozban található Károlyi Mihályné 1966-ban írt levele: a politikus özvegye férje emlékére Károlyi Mihály történelmi alapítványt létesített, és annak kezelését az MTT elnökségére bízta. A díjak átadására ünnepélyes keretek között, igazgató-választmányi üléssel egybekötve került sor, először 1969. június 11-én.

A társulat fontos bevételi forrását jelentették a kádári konszolidáció időszakában a befizetett tagdíjak. Az 1980-as évek első felében ez 60 Ft volt évente. Ennek jelentőségét mutatja, hogy 1983-ban, a gazdasági helyzet romlása és ennek következtében a kiadások növekedése miatt a társulat vezetése kénytelen volt elhatározni, hogy a tagdíjat nem emelik, viszont a társulat másik folyóiratát (a *Száza-*

dok mellett), a *Világtörténetet* csak azoknak küldik, akik a tagsági díjat befizették.

2. Előadások, konferenciák

Az előadások és a konferenciák szervezése és lebonyolítása 1949-től mindmáig a társulat egyik fő tevékenysége. A Horthy-korszakban nem alakult ki nagy hagyománya az előadásoknak, leszámítva azt a havonkénti egy rendezvényt, amely a szűk szakmának szólt. A második világháborút követően soha nem látott szellemi pezsgés indult meg, hogy minél szélesebb rétegeket sikerüljön megszólítani. Szinte egymást érték az előadások, konferenciák, vándorgyűlések, s nemcsak a fővárosban, de vidéken is. A történettudomány és a népművelői hivatás a szó legnemesebb értelmében összefonódott, és igazolódni látszottak József Attila sorai: „Én egész népemet fogom, nem középiskolás fokon taní-tani.”

Az 1980-as években gyakori eset volt, hogy egy időben akár három-négy különböző konferenciát szervezett a társulat. Például 1985. június 30-tól július 5-ig a Történelemtanárok 15. Nyári Akadémiáját tartották Keszthelyen, s alighogy ez véget ért, július 5-én már kezdődött is Debrecenben a Társadalomtudományok Oktatása Nyári Akadémia, amely július 10-ig tartott. Ugyanabban az időben, július 1. és 5. között tartották Kőszegen a Nemzetközi Kultúrtörténeti Szimpóziumot, július 9-től 12-ig pedig a soproni Országos Honismereti Konferenciát. Az újonnan iparosodott, korábban periférikus helyzetű, leszakadó térségek számára is út nyílt az ún. magas kultúra felé, 1949-ben például Szeged és Debrecen mellett Ózdon tartottak vándorgyűlést. A vándorgyűlések szakmai és társadalmi értelemben egyaránt eseményt jelentettek. Az 1965. április 13–14-én rendezett Budapesti Országos Történeti Vándorgyűlés középpont-

jában a felszabadulási pályázat eredményhirdetése állt (összesen ötvenkét tanulmány érkezett be középiskolai tanároktól). A konferencia résztvevőit olyan patinás helyen szállásolták el, mint a margitszigeti Nagyszálló (MOL P1500, ahol a beérkezett pályamunkák bírálatának jegyzőkönyve is megtalálható).

Az előadások tematikájában kulcsszerepet játszott a korábban elhanyagolt társadalmi és gazdaságtörténet, elsősorban a parasztságra és a munkásságra koncentrálva.

A konferenciák és vándorgyűlések általában évfordulók és nagyobb tematikus egységek köré szerveződtek. Történelmi évfordulóra emlékeztek 1959 májusában, amikor Széchenyi István halálának 100. évfordulója alkalmából szerveztek tudományos ülésszakot Sopronban. 1960. május 19–20-án a felszabadulás 15. évfordulója alkalmából az MTT és a Hazafias Népfront Baranya megyei Bizottsága rendezett tudományos ülésszakot Pécsen. 1966. szeptember 24–26-án Nyíregyházán és Tarpán Esze Tamás születésének 300. évfordulóján rendeztek tudományos emlékülést. Dózsa György születésének 500. évfordulóján több településen tartottak előadásorozatot: 1972 áprilisában Szegeden és Pécsen, október 12-én Apátfalván, október 27-én pedig Szombathelyen és Miskolcon. Számos esetben viszont egy adott téma határozta meg a konferencia jellegét. Például 1960. április 1-jén a Borsodi Történelemnapok keretében Miskolcon bányászati és kohászattörténeti vitailést tartottak. 1961. október 13-án Egerben rendeztek vándorgyűlést, az MTA *Reneszánsz és reformáció* című nemzetközi tudományos konferenciájához kapcsolódva. Az 1980. november 17–18-án Szécsényben tartott tudományos konferencia *A magyar köznevelés gazdasági és művelődési viszonyai a XVII. századtól a XX. század elejéig* címet viselte.

3. Tanári Tagozat

A társulat oktatásszervező tevékenységének középpontjában a Tanári Tagozat áll. Bár hivatalosan 1955-ben alakult, jelentős előzményekre tekint vissza. A korszerű történelem-tankönyvek bevezetésében privilegizált hely jutott a társulatnak. Számos tankönyv-konzultációt tartottak: 1950. április 27-én a második gimnáziumi tankönyv vitája zajlott, 1950. május 11-én a nyolcadik osztályos általános iskolai tankönyv vitáját tartották, 1950. december 7-én a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezete helyiségében az MTT és a szakszervezet rendezett tankönyvértekezletet, 1950. december 8-án tartották a negyedik gimnáziumi tankönyv vitáját, vezette Hanák Péter; 1951. január 26-án a Történettudományi Intézetben folytattak tankönyvvitát. A tankönyvvitáról a társulat forrásai mellett több dokumentum található Andics Erzsébet anyagában is. A korszak szellemiségére jól rávilágít az a javaslat, amely az általános iskolai és gimnáziumi tantervek és tankönyvek átdolgozására született: „A tankönyvek haladó hagyományainkat (például: törökök, németek elleni harcok) és a szocialista építést sok esetben hűvös tárgyilagossággal vagy frázisosan tárgyalják, nem alkalmasak az igazi hazafiság, a nemzeti büszkeség felkeltésére. Elhanyagolják a nemzetköziségre és az ellenséggyűlöletére való nevelést. Sokszor kellő tárgyi ismeretanyag nélkül állapítják meg a törvényszerűségeket, máskor meg mellőzik a tényanyagból folyó elvi összefüggéseket.” A memorandum írója azt is sérelmezi, hogy kevés idő jut az újkori történelemre, ezért javasolja, hogy a heti óraszám kettővel nőjön az általános iskolában (MOL XIX-1-2-b, Andics Erzsébet miniszterhelyettesi anyaga). A társulat kiemelten foglalkozott a szocialista tantervek

bevezetésének kérdéseivel, az új szovjet tanterv figyelembevételével tervezetet készítettek a szocialista tantervek kiegészítéséhez. Elsőrendű feladatnak tekintették a tanárok ismeretanyagának folyamatos bővítését, 1954 óta vidékieknek is rendszeresen szerveztek továbbképző előadásokat. A Tanári Tagozat hivatalosan 1955. március 7-én alakult meg (első választmányi ülésének jegyzőkönyve és a választmányi tagok névsora a MOL P 1500 27. dobozában). Rövidesen elkészültek az 1955. első félévére és az 1955/56-os évre vonatkozó munkatervek is. Továbbképző előadásorozatot indítottak: 1955. december 8-án Elekes Lajos Hunyadi Mátyásról, 1956. január 11-én Karsai Elek *A munkásosztály helyzete az ellenforradalom idején* címmel tartott előadást. A tagozat súlyát jelzi, hogy az előadásokon száznál is többen vettek részt. Jó kapcsolatot alakítottak ki a Fővárosi Pedagógiai Szemináriummal, amelynek történeti tanszéke előadásokat is kért a társulattól. A Tanári Tagozat működésének egyik jelentős mozzanata volt, hogy a XX. században itt vetődött föl először az a szemlélet, amelyet még a XIX. században Kármán Mór fogalmazott meg. Nevezetesen az, hogy az általános és középiskolai történelemoktatásban a forrásközpontú tanítás honosodjon meg. Ez nagy paradigmaváltást jelentett a történelem tantárgy oktatásában. Gyakorlati alkalmazását a tagozat olyan nagy formátumú egyéniségei dolgozták ki, mint Szabolcs Ottó és Unger Mátyás. 1961. május 9-én *Történelmi források felhasználása az oktatásban* címmel tartottak klubdelutánt Unger Mátyás vitaindító előadásával.

A tagozat által szervezett konferenciák a tanárok sokoldalú továbbképzését hivatottak szolgálni. Ezzel kapcsolják be az iskolai oktatókat a tudományos vérkeringésbe, akik így naprakész információkhoz jutnak a történet-

tudomány legújabb eredményeiről. A tematikus megközelítés révén lehetőség nyílik nagyobb, több tantárgy tematikáját érintő összefüggések elemzésére. Így a történelem és a tömegkommunikáció problémakörének jegyében Egerben szerveztek 1973. július 2–3-án vándorgyűlést a Pedagógiai Intézzel közösen, 1975. június 24–26-án Debrecenben *Történettudomány és múzeum*, 1983. április 7–8-án ugyanott *A történelem tanítása és a technika tanítása* címmel rendeztek országos konferenciát. A forráselemzések fontosságára hívta fel a figyelmet a *Történelemtanítás és levéltár* című konferencia, amely 1976. november 9–10-én zajlott Kaposváron. A tagozat a világban zajló változásokat is naprakészen követte. Jellemző példa, hogy még a számítógépek tömeges elterjedése előtt, 1988. november 27. és december 2. között *A számítógép a társadalom- és történelemtudományok oktatásában* címmel tartottak konferenciát a fővárosban.

A rendszerváltás időszakában a társulat és a Tanári Tagozat igyekezett alkalmazkodni az új politikai helyzethez. Ezt példázza az a felhívás, amely tájékoztatja a társulat tagjait, hogy december 21–22-én új ünnep lesz, az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944-es megalakulásának évfordulója. Azt kéri, a tagok és a tanárok ne feledkezzenek meg erről: a települések és az iskolák rendezzenek ünnepségeket.

A Tanári Tagozat történetét elemezve nem lehet megkerülni a tagozat közösségformáló erejét. A rendszerváltás előtt Keszthelyen évenként megrendezett, egyhetes Történelemtanárok Nyári Akadémiája keretében nemcsak szakmai kérdésekben mélyülhettek el a tanárok, hanem a közös együttlét során emberileg is közel kerülhettek egymáshoz.

Az előadás- és konferenciaszervezés mellett a Tanári Tagozat a pedagógusok munkáját segítő szakfolyóirat kiadását is hivatásának

tekinti. A tagozat folyóirata az 1950-es évektől a *Történettudomány*, az 1990-es évektől pedig a *Történelempedagógiai Füzetek*.

A tagozat keretében általános iskolai szakmódszertani munkacsoport is alakult, első megbeszélésüket 1963. január 17-én tartották az MTA épületében.

4. Szekciók, vidéki csoportok

A Tanári Tagozat mellett más szekciók is működtek-működnek a társulat keretei között. A különféle csoportokat szakterületek és területi elv alapján hozták létre. Egyes szekciók mind a mai napig eredményesen működnek, mások megszűntek, de van olyan is, amelynek csak a megalakulásáról tudunk. Így például a Sajtótörténeti Szakosztály 1951. augusztusi megalakulását csak egyetlen dokumentum jelzi. Az 1951. augusztus 22-én keltezett feljegyzés arról tudósít, a napokban alakul meg a szekció. A tagokat megkérlik, támogassák a csoport munkáját, bocsássanak anyagokat a rendelkezésére, és jelöljék meg azokat a történészeket, akiket pártoló tagokként bevonnának a szakosztály munkájába.

Az ötvenes évek elején megalakult területi csoportok viszont maradandónak bizonyultak. Magyarország minden nagyobb régióját felölelve öt nagyobb csoport jött létre, az Észak-Magyarországi, a Kelet-Magyarországi, a Dél-Alföldi, a Kelet-Dunántúli és a Dél-Dunántúli csoport. Ezekben belül az egy megyében élő történészek külön csoportokat alkottak, így jött létre a Békés megyei, a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei (ennek keretei között működött Miskolcon a Szemere Bertalan Kutatóközösség), a Csongrád megyei, a Győr-Sopron megyei (benne külön soproni csoport), a Heves megyei, a Hajdú-Bihar megyei, a Nógrád megyei, a Pest megyei, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei (en-

nek alegységeként funkcionált az 1848–49 kutatására szakosodott Vasvári Pál Társaság), a Szolnok megyei, a Vas megyei és a Veszprém megyei csoport. A Pécs központtal működő Dél-Dunántúli és a Székesfehérvár központtal működő, Fejér és Komárom megye történéseit tömörítő Kelet-Dunántúli Csoportban nem különültek el megyénként a szekciók. Annak ellenére, hogy az ötvenes évek végén itt is történtek kísérletek a megyei szintű szervezésre: 1955-ben alakult meg Kaposváron a Somogy megyei csoport, illetve Szekszárdon a Tolna megyei csoport. Egy 1955-ből fennmaradt javaslat jól rávilágít a megyei csoportok megalakításának ütemtervére (1955. szeptember: Szabolcs, Békés, október: Tolna, Vas, november: Fejér, december: Bács-Kiskun, 1956. február: Komárom, március: Győr-Sopron, április: Pest, május: Veszprém, június: Zala megye).

Az ismeretterjesztésben fontos szerepet játszott a győri História Klub, amelyet a *História* című folyóirat 1973-as megindítása inspirált, s amelyet a társulat Győr-Sopron megyei csoportja hozott létre. Itt a *História* szerzőivel közvetlenül is találkozhattak az érdeklődők. Az alakuló ülés 1983. november 21-én volt, ekkor Ormos Mária tartott előadást az első világháborúról a *Magyar Századok – Sorsdöntő események* című előadássorozat keretében.

Kutatási témakörök szerint is alakultak csoportok, ilyen volt a Középkori Szekció (ezen belül az MTT középkori szekciójának 1526 előtti munkabizottsága), a Feudális kori Szekció, az Újkori Szekció (ennek keretei között az újkori szekció abszolutizmussal dualizmussal foglalkozó munkabizottsága) és a Legújabb kori Szekció. E csoportoknak a működése azonban az 1950-es évek végén megszűnt, a hatvanas évekből már semmifé-

le dokumentum nem bizonyítja létezésüket. Viszont az 1967-ben alakult, a munkásosztály helyzetével foglalkozó Üzemtörténeti Szakosztály a társulat egyik legfontosabb szekciója, zászlóvivője volt. Szakfolyóiratában, az *Üzemtörténeti Értesítőben* kiváló gazdaságtörténeti írások szerepeltek. Különlenyomatok, önálló tanulmányok is születtek a szekció gondozásában. Ma is számos modern gazdaságtörténeti munka támaszkodik ezekre a kiadványokra. A szekció súlyát jelzi, hogy többéves előkészület után, 1972. június 7. és 10. között hazánkban rendezték meg a Nemzetközi Üzemtörténeti Konferenciát.

A társulat keretei között működött az 1970-ben létrehozott Helytörténeti Szakosztály is, amely viszont nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Tevékenysége 1975-től erősen csökkent, nem tudott integrálótényezővé válni a hazai történettársadalomban. Viszont az 1983-ban alakult Archeológiai, Heraldikai és Genealógiai Szekció és folyóirata, a *Turul* mind a mai napig fontos szerepet játszik a társulat életében. A szakosztály már alakulása évében jelezte, hogy csatlakozni kíván a Nemzetközi Genealógiai és Heraldikai Szövetséghez, ami rövidesen meg is történt. 1984-ben létrejött még a Sporttörténeti Szakosztály is, dr. Kutassi László vezetésével, ennek kiadványa *Tájékoztató* címmel jelent meg.

5. Külföldi kapcsolatok

Az államszocializmus évtizedeiben a társulat leginkább a Szovjetunió és a baráti országok történész szervezeteivel működött együtt. Számos szovjet történész tartott nálunk előadást, például a Marxizmus-Leninizmus Intézet igazgatója, Boltyin a Nagy Honvédő Háborúról 1963. február 4-én, a Magyar Tudományos Akadémián. 1954 nyarára az MTA elnöksége

hozzájárulásával meghívást kapott Marija Pavluskova, a történelemtudományok kandidátusa a moszkvai Lomonoszov Egyetemen. Disszertációjának címe: *A feudális viszonyok kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században*. Az egyébként vak történészasszonynak magyar diákok olvasták fel a forrásokat és munkája „olyannyira” sikerült, hogy a Szovjet Tudományos Akadémia úgy ítélte meg, Pavluskova „olyan alaposan elemzi a feudalizmus magyarországi kialakulásának problémáját, amilyen alaposan Magyarországon sem foglalkoztak még ezzel a kérdéssel” (MOLXIX-I-2-b). A társulat súlyát jelzi, hogy 1956. január 21-én a Magyar-Szovjet Társaság (MSzT) országos vezetősége arra adott felkérést, véleményezzék a *Nagy Szovjet Enciklopédia* magyar vonatkozású címszavaival kapcsolatos magyar társadalmi véleményt, és tartásának közös megbeszélést február 24-én, az MSzT székházában.

Együttműködés alakult ki a kelet-német, a lengyel, a csehszlovák és a jugoszláv történelmi társulattal is, közülük a lengyelekkel jött létre a legeredményesebb kapcsolat. A Lengyel Történelmi Társulatok Szövetsége kezdeményezte a lengyel és a magyar vidéki csoportok vegyék fel egymással a kapcsolatot. Az MTT elnöksége 1965. december 1-jén határozatban fogadta el a javaslatot, így a területi csoportok megkeresték testvérszervezeteiket. (A nyugat-dunántúli csoport például a pozsoni társulattal működött együtt.) 1975-ben hivatalosan is barátsági és együttműködési megállapodást kötött az MTT és a Lengyel Történelmi Társulatok Szövetsége.

A nyugati országok közül gyakorlatilag Ausztria jelentette az egyetlen stabil kapcsolatot.

1965. augusztus 29-től szeptember 5-ig a Bécsi Nemzetközi Történészkongresszusra csoportos utazást szervezett a társulat, 1968. április 11–13. között pedig osztrák-magyar történésznapiakat rendeztek Pécsen, a Monarchia utolsó időszakának történetéről. 1972-től az MTT, a burgenlandi és szlavóniai társulatok együttműködésének alapján évente nemzetközi kultúrtörténeti szimpóziumot tartottak, magyar, osztrák, illetve jugoszláv területeken (1972 Kőszeg, 1973 Maribor, 1974. Sisak [Sizsek], 1975. Mogensdorf (Nagyfalva), 1976. Kőszeg, 1977. Radenci, 1978. Eszék [Osijek]).

Az egyetlen olyan eseményt, amelybe nemzetközi nyugati szervezet is bekapcsolódott, 1972 augusztusában tartották Székesfehérváron. Az Aranybulla 750. és a város megalakulásának 1000. évfordulójára az MTT Kelet-Dunántúli Csoportja, a Fejér megyei Múzeumok Igazgatósága és az International Commission for the Representative and Parliamentary Institution szervezésében rendeztek konferenciát.

Természetesen a társulat tevékenységi körét az eddig elmondottakkal nem merítettük ki. Az intézmény történetének feltárása még hosszas kutatómunkát igényel, most még csak az első lépés, a társulat levéltári anyagának rendszerezése történt meg. Ennek tükrében vonhatunk le következtetéseket, de feltett kérdéseinkre a végső választ majd a társulat-történet szintézise fogja megadni.

Kulcsszavak: *alapszabály, rendezvények, dokumentumok, a Magyar Történelmi Társulat működése, tanári tagozat, forrásközpontú tanítás, szekciók, vidéki csoportok, külkapcsolatok*

IRODALOM

- Ember Győző (1967): A Magyar Történelmi Társulat száz éve. Századok. 6, 1140–1169.
- Esztergomi Prímási Levéltár – Ipolyi Levéltár, R.114, R.116, R.117. R.119. R.113.
- Glatz Ferenc (1967a): A Magyar Történelmi Társulat megalakulásának története. Századok. 1–2, 233–267.
- Glatz Ferenc (1967b): Szerkesztőségi munka az induló Századoknál. Századok. 3–4, 665–687.
- H. Balázs Éva (1967): A Történelmi Társulat könyvkiadásának száz éve. Századok, 6, 1169–1173.
- Incze Miklós (1967): A száz esztendő századok, Századok. 6, 1174–1176.o.;
- Kosáry Domokos (1967): A Társulat társadalmi bázisa és annak hatása a történelemszemléletre. Századok. 6, 1177–1180.
- Lukinich Imre (1918): *A Magyar Történelmi Társulat története 1867–1917*. MTT, Budapest
- R. Várkonyi Ágnes (1967): A Történelmi Társulat megalakulásának előzményeihez. Századok. 6, 1185–89.

- Magyar Országos Levéltár, Erdélyi Nemzeti Múzeum Mikó és Ráday család levéltára, 789 doboz MOL P 955, 1 doboz, Hóman Bálint hagyatéka MOL P 1500, a Magyar Történelmi Társulat anyagai MOL XIX-I-2-b, 1. doboz. Andics Erzsébet miniszter-helyettesi anyaga
- MTA Könyvtára: MTA Történelmi Bizottmány jegyzőkönyvei: MTA TB 14/1867
- MTA Könyvtára: Ráth Károly levelezése II. Magyar Irodalmi Levelezés 4r-163. 3r-114. (Ipolyi Arnold Ráthhoz írott levelei /I./, Ipolyi Toldy Ferenchez írt levele)
- MTT 106–108. szoba, 4. szekrény
- OSzK Levelestár - Ráth Károly és Ipolyi Arnold, Szabó Károly és Pesty F., Csaplár B. és Pesty F., Szabó Károly és Szilágyi Sándor, Ipolyi Arnold és Fraknoi Vilmos levelezése
- R. Várkonyi Ágnes (1967): A Történelmi Társulat megalakulásának előzményeihez. Századok. 6, 1185–89.
- Sinkovics István (1967): A történettudomány és a népszerűsítés. Századok. 6, 1180–1185.
- Spira György (1967): Hozzászólás. Századok. 6, 1190.

A TÁRSULAT REGIONÁLIS ÉS HELYI SZERVEZETEI

Vonyó József

PhD, egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem Történettudományi Intézet
vonyo@btk.pte.hu

„A területi csoportok a Társulatnak területi – regionális vagy megyei – alapon szervezett egységei. Tagjai az adott területen működő társulati tagok. A csoportok létesítéséhez, illetve megszüntetéséhez, működési helyük megállapításához az igazgatóválasztmány határozata szükséges. A területi csoport elnökét, alelnökét és titkárát a csoport tagjai választják a csoport ülésén, négyévi időtartamra. A csoportelnök évenként beszámol a csoport munkájáról a Társulat elnökségének, időközben rendszeresen tartja a kapcsolatot az illetékes alelnökkel és titkárral.” (<http://www.tortenelemiarsulat.hu/tarsulat/alapszabaly.php>) A fenti sorokkal definiálja a regionális és helyi szervezetek társulaton belüli státusát és működésük kereteit az alapszabály. Ha a benne foglalt feladatkörük alapján végzett tevékenységüket tekintjük, egyszerű sikertörténetként könyvelhetnénk el működésüket, melyet több száz konferencia szervezése és könyv kiadása, sokezer szakmai előadás, könyvbemutató, számos vetélkedő és kiállítás megrendezése reprezentál. Ennek kapcsán jelentős szerepet játszottak a helytörténeti kutatásokban és a történelemtanárok továbbképzésében is.

A történet azonban nem ilyen egyszerű. Mindenekelőtt azért, mert a *Történelmi* Tár-

sulat – területi csoportjaival együtt – maga is *történeti* jelenség. S miként a történettudomány általában, egyik fontos szervezete sem függetleníthette magát a társadalmi-politikai környezet változásainak hatásaitól. Ezért a területi csoportok működését tartalmi és szervezeti vonatkozásban is időbeli és területi eltérések jellemezték.

Az első nyolcvankét év dokumentumaiban hiába kutatunk a fentiekhez hasonló passzusok után. 1949-ig a Magyar Történelmi Társulat tagolatlan, országos szervezatként működött, amelynek nem voltak önállóan működő területi csoportjai, vidéki tevékenységét is az országos központ szervezte (Emlékkönyv, 1892; Századok, 1892; Gróf Klebelsberg Kunó elnöki megnyitói in: Klebersberg, 1990) Az egész ország életét felforgató politikai fordulat hozta azokat a változásokat a történelem-tudományos társaságának működésében, ami kötelezővé s egyben lehetővé tette területi csoportok létesítését. Erről az MDP vezetésének elvárásai szerint 1949-ben létrejött új társulati vezetés döntött, kialakításukra ezt követően került sor. Abban az időszakban, amikor a Magyar Dolgozók Pártja korlátlan hatalmának kiépítését követően átszervezték a magyar tudományos életet. Ez nemcsak az